

УДК 330.14:65.01

Н. О. Шура,

к. е. н., доцент, ДВНЗ "Криворізький національний університет", Кривий Ріг

М. В. Шатило,

магістрант, ДВНЗ "Криворізький національний університет", Кривий Ріг

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОГЛЯД НА КАТЕГОРІЮ "ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ" ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО СКЛАДОВІ

N. Shura,

Candidate of Sciences (Economic), Associate Professor,

M. Shatilo,

Magistrant, SHEE "Krivorozhskiy national university",

Kriviy Rig

EUROPEAN LOOK TO THE CATEGORY "PROPERTY ASSET" OF ENTERPRISE AND HIS CONSTITUENTS

У статті здійснено спробу групування визначень категорій "капітал" та "власний капітал" з виділенням спільних та відмінних рис такого трактування. На основі вивчення та узагальнення сучасного вітчизняного та зарубіжного досвіду на трактування власного капіталу та його елементів зроблено порівняння цих складових у практиці обліку різних країн. Сформоване власне визначення власного капіталу підприємства, адаптоване авторами під міжнародні стандарти фінансової звітності. Сформовано уявлення про найбільш типові складові власного капіталу в зарубіжних країнах. Наголошено на доцільності уніфікації організації обліку власного капіталу на основі приведення його елементів у відповідність із міжнародною практикою, зокрема, з практикою європейських країн.

In the article the attempt of grouping of determinations of categories is carried out "capital" and "property asset" with the selection of general and excellent lines of such interpretation. On the basis of study and generalization of modern domestic and foreign experience on interpretation of property asset and his elements comparison of these constituents is done in practice of account of different countries. Own determination of property asset of enterprise, adapted by authors under the international standards of the financial reporting, is formed. Presentation is formed about most типові constituents of property asset in foreign countries. It is marked expedience of standardization of organization of account of property asset on the basis of bringing of his elements to conformity with international practice, in particular, with practice of the European countries.

Ключові слова: капітал, власний капітал, елементи власного капіталу, міжнародні стандарти обліку та звітності, уніфікація елементів власного капіталу, євроінтеграція.

Key words: a capital, property asset, elements of property asset, international standards of account and accounting, standardization is component property asset, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах все більшої євроінтеграції та трансформації ринкових процесів в економіці України найбільш актуальною проблемою стає перехід на Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). Потреба адекватного відображення економіко-правового змісту змін, що відбувалися на підприємствах, стимулювала науковий пошук в переосмисленні окремих облікових категорій, зокрема "власний капітал", "зобов'язання", "активи". Використання світового досвіду ведення бухгалтерського обліку дозволяє сформулювати прозору та достовірну інформацію про діяльність організацій. У зв'язку з цим вивчення досвіду обліку та звітності, накопиченого в розвинених країнах, має важливе значення.

Серед об'єктів бухгалтерського обліку особливе місце займає власний капітал, що формується на початку діяльності компанії та поповнюваний, а також нарощуваний протягом усього періоду її роботи. Збільшення власного капіталу є найважливішим завданням підприємницької діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Перші теоретичні розробки, які багато в чому визначили подальший розвиток обліку власного капіталу, належать Б. Котрульї, А. Пачолі, Ж. Саварі. Питанням формування сутності та складових власного капіталу з метою організації його обліку в сучасних умовах присвятили свої роботи такі

Таблиця 1. Класичні підходи до трактування поняття "капітал"

Представники економічних шкіл	Визначення капіталу
Меркантилізм (Т. Мен, С. Фортрей, В. Стаффорд, Д. Стюарт, М. де Ваттевіль, Ж.Б. Кольбер)	Гроші, які вкладені у підприємство
Фізіократи (Ф. Кене)	Послідовність авансів, що вкладаються у підприємство
Класична політекономія (А. Сміт)	Одна з двох частин запасів, від якої очікують отримувати прибуток, а друга частина – це та, яка спрямовується безпосередньо на споживання
Класична політекономія (Д. Рікардо)	Частина багатства країни, яка використовується у виробництві і складається з їжі, одягу, інструментів, сировини, машин та іншого, що необхідне, щоб привести в рух працю
Неокласики (Д.С. Мілль)	Запас продуктів попередньої праці; результат заощадження, який все одно потім споживається
Австрійська теорія капіталу (Бем-Баверк)	Засоби існування, авансовані робітниками
Марксизм (К. Маркс)	Вартість, яка вкладається у виробництво і приносить додану вартість
М.Г. Туган-Барановський	Цінні речі, які через певні суспільні умови набувають здатності зростати у своїй вартості і через це давати постійний дохід своєму власнику

Джерело: узагальнено на основі досліджень Н.М. Воськало [6].

вітчизняні науковці, як А.С. Бакаєв, П.С. Безруких, С.М. Бичкова, Ф.Ф. Бутинець, М.В. Власова, С.Ф. Голов, Г.Г. Кірейцев, М.М. Мосійчук, О.І. Пилипенко, І.Р. Поліщук, С.В. Пушкар, Н.М. Ткаченко, В.В. Сопко та інші. Вивченням питань сутності та структуризації елементів власного капіталу займалися такі зарубіжні вчені: О. Амаг, Х. Андерсон, Й. Бетге, Д. Блейк, Ю.Ф. Брігхем, А.І. Гінзбург та ін.

Аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури показує багатозначність як трактування поняття "власний капітал", так і його складових. Для встановлення спільних і відмінних ознак формування сутності та складових власного капіталу в різних країнах, для з'ясування переваг структури власного капіталу в акціонерних товариствах, необхідним постає дослідження цих питань в Україні та за кордоном.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Згрупувати існуючі підходи до трактування власного капіталу підприємства та його складових

елементів та визначити шляхи уніфікації існуючих відмінностей.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Генезис поняття "власний капітал" є досить тривалим та продуктивним. При його дослідженні слід мати на увазі, що власний капітал є частиною всього капіталу підприємства, в значній мірі забезпечуючи виробничо-господарські процеси його діяльності, на відміну від позикового, який розглядається в основному як додаткове джерело капіталу для розширення масштабів такої діяльності. При цьому в історичному ракурсі серед класиків політичної економії більш широко використовується поняття капіталу взагалі. Вважаємо, що оскільки функції і призначення складових капіталу підприємства незалежно від джерел його формування є схожими, то розгляд сутності поняття "власний капітал" варто розпочати саме з поняття "капітал".

У таблиці 1 нами узагальнено трактування капіталу підприємства класиками економічної теорії.

Таблиця 2. Аналіз визначення поняття "власний капітал" вітчизняними авторами

№ з/п	Автор	Визначення власного капіталу
1	Бутинець Ф.Ф., Борисов А.Б., Пушкар С.В.	частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [5]
2	Безруких П.С., Івашкевич В.Б.	визначається вартістю майна, що належить підприємству, це так звана чиста вартість майна. Вона дорівнює різниці між вартістю майна і позиковим капіталом [1]
3	Бичкова С.М.	це чиста вартість майна, що визначається як різниця між вартістю активів (майна) організації та її зобов'язаннями [3]
4	Волнін В.А., Карпуніна В.І., Новашина Т.С.	загальну вартість засобів організації, що належать їй на правах власності і використовуються для формування певної частини активів [12]
5	Загородній А.Г. і Партин Г.О.	сукупність економічних відносин, що дозволяють включити в господарський оборот фінансові ресурси, які належать або власникам, або самому господарюючому суб'єкту [8, с. 61]
6	Ковальов В.В.	аналог довгострокової заборгованості підприємства перед своїми власниками [9].
7	Литнев О.А.	вартість майна, вкладеного (інвестованого) власником у підприємство» [10].
8	Сопко В.В.	вартісний вираз права особи на засоби підприємства[14].
9	Філімоненков О.С.	як власні джерела фінансування підприємства, які без визначення строку повернення внесені його засновниками або залишені ними на підприємстві із суми чистого прибутку [15].

Таблиця 3. Аналіз визначення поняття "власний капітал" зарубіжними авторами

№ з/п	Автор	Визначення власного капіталу
1	Р.Н. Антоні	є результатом інвестицій з боку інвесторів-співвласників цього підприємства (за умови, що компанія не має зобов'язань по поверненню капіталу своїм інвесторам) [13]
2	О. Амаг, Дж. Блейк	найважливіший розділ І пасиву балансу компанії. Власний капітал складається з акціонерного капіталу, додаткового капіталу та накопиченого прибутку [4]
3	Х. Андерсон, Д. Колдуелл, Б. Нидлз	економічні ресурси, що знаходяться в розпорядженні власника фірми, які відображають сукупність грошових цінностей (товарних запасів, земельних ділянок, будівель та обладнання) і активів, виражених у формі нематеріальних прав (патентів, авторських прав і товарних знаків) [11, с. 21]
4	Р. Ентоні, Дж. Ріс	проводять пряму тотожність між поняттям власного капіталу і чистими активами, тобто маючи на увазі різницю між активами підприємства і його зобов'язаннями [16].
5	Йорг Бетге	являє собою різницю між сумами активів і зобов'язань організації за мінусом доходів майбутніх періодів [2]

Як бачимо, історичний аспект формування поняття "капітал" досить різноманітний. Крім того, в історичному ракурсі простежується поступове ускладнення уявлення про капітал: від грошей, що вкладені у виробництво до більш сучасного його трактування — вартість, що приносить додаткову вартість чи дохід своєму власнику.

Що стосується поділу капіталу на власний та позиковий, то науковий досвід свідчить, що він носить по своїй більшості умовний характер для конкретних цілей (юридичних аспектів власності, оцінки ефективності залучення позикового капіталу, доходності саме власного капіталу засновників підприємства тощо).

Але категорія "власний капітал" теж має право на існування в економічній думці, особливо в контексті сучасних теорій управління капіталом. Тому варто розглянути погляди на його трактування як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями.

У таблиці 2 здійснено порівняння визначень власного капіталу вітчизняними авторами.

Аналізуючи наведені вище визначення, слід зауважити, що автори розкривають економічну сутність власного капіталу через його головну функцію — забезпечення підприємства власними фінансовими ресурсами, необхідними для початку і продовження господарської діяльності. Але ми уніфікуємо облік і звітність у контексті євроінтеграційних процесів, тому варто розглянути, як трактують власний капітал зарубіжні автори, зокрема, європейські вчені (табл. 3).

Отже, трактування власного капіталу зарубіжними вченими, на нашу думку є більш змістовними, оскільки враховують не тільки як першочергове джерело фінансових ресурсів, а і з позиції математичної логіки його формування, як різниці між активами та зобов'язаннями. Схоже визначення, до речі, міститься в національних стандартах обліку, що засвідчує європейський вектор трансформації вітчизняного обліку і звітності до міжнародних стандартів.

Зважаючи на проведені порівняння трактування власного капіталу вітчизняними та зарубіжними науковцями, вважаємо за потрібне сформулювати власне визначення цієї категорії, яке, на нашу думку, наблизить уявлення про власний капітал з позиції євроінтеграційних процесів.

Власний капітал — це загальна вартість засобів підприємства, інвестованих його власниками з метою отримання доходу на такі інвестиції, які належать йому на правах власності і поряд із позиковим капіталом використовуються ним для формування активів.

Отже, в наведеному визначенні присутні такі характеристики власного капіталу:

— це кошти, що належать власникам (засновникам);

— ці кошти інвестуються у підприємство з метою отримання прибутку на інвестований капітал;

— вони вкладаються у формування активів підприємства, вказуючи на принцип збалансованості активів і пасивів як джерел формування та напрямів використання капіталу;

— вони являють собою різницю між загальним капіталом та його зобов'язаннями.

Неоднозначність трактування власного капіталу зумовлено його різноспрямованими функціями, які визначаються наявністю чотирьох суб'єктів економічних відносин (власник, підприємство, кредитори, держава), які в кожній країні мають свої інтереси у власному капіталі, а також це зумовлено розмежуванням поняття на економічне, правове й облікове значення, а саме в економічному значенні капітал є фактором виробництва, ресурсами, інвестованими у виробництво; в правовій думці — власний капітал є вартісним вираженням права особи на засоби підприємства, визначає межі мінімальної матеріальної відповідальності, які суб'єкт господарювання має за своїми зобов'язаннями; з точки зору бухгалтерського обліку, капітал є різницею між активами підприємства і його зобов'язаннями; джерелом формування активів підприємства; засобом випуску акцій та отримання акціонерного доходу (акціонерний капітал).

Не зважаючи на ці відмінності, в основу бухгалтерських балансів і звітів про прибутки (збитки) практично усіх зарубіжних підприємств покладено основне бухгалтерське рівняння, сформульоване відомим італійським математиком Лукою Пачолі в 1494 р., яке виглядає наступним чином:

$$\text{Активи} = \text{Фінансові зобов'язання} + \text{Капітал власника} \quad (1).$$

Таблиця 4. Складові власного капіталу в різних європейських країнах

Характеристики	Країни					
	Україна	Німеччина	Франція	США	Польща	
Визначення	частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань	частина капіталу, яка доступна для компанії її акціонерам протягом необмеженого періоду і, отже, не підлягає поверненню зобов'язання	включає в себе стартовий капітал, резерви (доходи, що не були перерозподілені, дивідендів) і прибуток за рік	чисті активи підприємства	Власний фонд підприємства	
Елементи, що входять до складу власного капіталу	Зареєстрований (пайовий) капітал	Зареєстрований капітал				
	Додатковий капітал	-	Додатковий капітал			
	Резервний капітал	-		-	Резервний капітал	
	Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)					
	Вилучений капітал	-	-			
	Неоплачений капітал	-	-			
	-	Інші резерви			-	Інші резерви
	-	Фонди		-	Фонди	-

У той же час, в різних країнах світу, зокрема, європейській, складові власного капіталу дещо відрізняються. Складові власного капіталу, що відображаються в балансах різних європейських країн, наведено в таблиці 4.

Отже, у більшості зарубіжних країн до складових власного капіталу відносять зареєстрований капітал, резервний капітал (створюються резерви статутні та інші ініціативні), нерозподілені прибутки.

Так, у Німеччині компанії користуються довгостроковим фінансуванням. Протягом останніх років середня для Німеччини частка власних коштів у загальній сумі активів не перевищувала 20%. Для акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю законом встановлені мінімальні розміри зареєстрованого капіталу, обумовлені права з викупу акцій [7, с. 30].

Капітал у Франції дещо різниця від інших країн, а саме: містить інвестиційні гранти та спеціальні податкові знижки. На відміну від бухгалтерського обліку в Україні, операції, пов'язані з введенням та виведенням основних засобів з експлуатації, не впливають на власний капітал [5, с. 290].

У Польщі розмір акціонерного капіталу повинен бути представлений в статуті. Капітал, який називають власним фондом, складається зі статутного, підписаного (неоплаченого) додаткового капіталу, резервів на переоцінку активів, іншого резервного капіталу, нерозподіленого прибутку, чистого прибутку або збитку фінансового року [5, с. 289—290].

За Міжнародними стандартами фінансової звітності обов'язковим є розкриття інформації про випущений капітал та резерви. Зарубіжні компанії відображають у балансі загальну інформацію про вкладений капітал: кількість акцій, що дозволені до випуску, випущені та знаходяться в

обігу; частку неоплаченого капіталу; номінальну чи юридично визначену (оголошену) вартість акцій; зміну рахунків акціонерного капіталу за період; права, привілеї та обмеження, що стосуються розподілу дивідендів та оплати капіталу; відстрочені дивіденди за привілейованими кумулятивними акціями; викуплені акції; акції, зарезервовані для майбутніх випусків, відповідно до опціонних та продажних контрактів, включаючи їх умови та суми; додатковий капітал (емісійний дохід); додатковий капітал від переоцінки; резерви та накопичений (нерозподілений) чистий прибуток.

Отже, в Україні відображення інформації про власний капітал принципово не відрізняється від міжнародних стандартів тому, що при формуванні Положень (стандартів) бухгалтерського обліку фахівці керувалися МСФЗ. Відповідно до МСФЗ у звітності дещо звужений склад власного капіталу через те, що вони носять рекомендований характер. У МСФЗ статті власного капіталу є згрупованими, а в Україні за НП(С)БО — деталізовані, що дає змогу в звітності чітко відображати складові власного капіталу.

ВИСНОВКИ

Отже, трактування сутності та складових елементів власного капіталу в різних європейських країнах мають свої особливості, продиктовані низкою факторів: починаючи з історичного аспекту і закінчуючи домінуючою формою власності підприємств в певній країні. Вважаємо, що вітчизняним науковцям слід переймати позитивний досвід трактування та систематизації елементів власного капіталу та впроваджувати його у вітчизняну практику, зважаючи на те, що у більшості європейських країн складові частини власного капіталу є подібними. Це сприятиме покращанню як ефективного фінансування

вітчизняних підприємств, так і інтеграції до європейських економічних процесів економіки нашої країни.

Література:

1. Безруких П.С. и др. Бухгалтерско-аудиторський портфель. — М., 1994. — С. 59—60.
2. Бетге Й. Балансоведение. — М. 2000. — С. 253.
3. Бичкова С., Бадмаева Д. Бухгалтерский финансовый учет / С. Бичкова, Д. Бадмаева. — Москва: Эксмо, 2008. — 112 с.
4. Блейк Дж., Амаг О. Європейський бухгалтерський облік: довідник / Пер. з англ. — М., 1997. — С. 89.
5. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах / Ф.Ф. Бутинець // Л.Л. Горецька. — Житомир: ПП "Рута", 2004. — 544 с.
6. Воськало Н.М. Историчний, економічний та обліковий аспекти тлумачення визначення "власний капітал" / Н.М. Воськало // Наукові записки: науково-технічний збірник Української академії друкарства. — Львів: НВБД Української академії друкарства, 2011. — Випуск 1 (34). — 180 с. — С. 103—108.
7. Жарикова Л.А., Бухгалтерский учёт в зарубежных странах: учебное пособие / Л.А. Жарикова, Н.В. Наумова. — Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. — 160 с.
8. Загородній А.Г. Бухгалтерський облік: основи теорії та практики: навч. посіб. / А.Г. Загородній, Г.О. Партин. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2004. — 377 с.
9. Ковалев В.В. Финансовый менеджмент: теория и практика / В.В. Ковалев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. — 1024 с.
10. Лытнев О.А. Основы финансового менеджмента. Учебное пособие / О.А. Лытнев. — Ч.1. — Калининград: Изд-во КГУ, 2000. — 120 с.
11. Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учёта. — М.: Финансы и статистика, 2004.
12. Новашина Т.С. Финансовый менеджмент / Т.С. Новашина, В.И. Карпунин, В.А. Волнин. — М.: Московская финансово-промышленная академия, 2005. — 255 с.
13. Роберт Н. Антони. Основы бухгалтерского учета. — М. 1993. — С. 194.
14. Сопко В.В. Власний капітал акціонерних товариств: особливості визначення та обліку / В.В. Сопко, Ю.В. Панченкова // Науковий вісник: Зб. науково-технічних праць. — Львів: НАТУУ, 2007. — Вип. 17.6. — С. 246—253.
15. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: навч. посіб. / О.С. Філімоненков. — 2-ге вид., переробл. і доп. — К.: МАУП, 2004. — 328 с.
16. Энтони Р., Рис Дж. Учетные ситуации и примеры: пер. с англ. / Гл. ред. Я.В. Соколов. — М., 1993. — С. 34.

References:

1. Bezrukykh, P.S. (1994), Bukhhaltersko-audytors'kyj portfel' [Accounting and audit portfolio], Moscow, Russia.
  2. Bethe, J. (2000), Balansovedenye [Balance-keeping], Moscow, Russia.
  3. Bychkova, S. and Badmaieva, D. (2008), Bukhhalterskyj fynansovyj uchet [Accounting Financial records], Moskva: Eksmo, 112s Moscow, Russia.
  4. Blejk, Dzh. and Amat, O. (1997), Yevropejs'kyj bukhhalters'kyj oblik [European Accounting], Moscow, Russia.
  5. Butynets', F.F. and Horets'ka, L.L. (2004), Bukhhalters'kyj oblik u zarubizhnykh krainakh [Accounting in foreign countries], PP "Ruta", Zhytomyr, Ukraine.
  6. Vos'kalo, N. M. (2011), "Historical, economic aspects and an interpretation of the definition of "equity", Naukovi zapysky : naukovo-tekhnichnyj zbirnyk Ukrain'skoi akademii drukarstva, vol. 1 (34), pp. 103—108.
  7. Zharykova, L.A. and Naumova, N.V. (2008), Bukhhalterskyj uchiot v zarubezhnykh stranakh: uchebnoe posobyе [Accounting in foreign countries], Yzd-vo Tamb. hos. tekhn. un-ta, Tambov, Russia.
  8. Zahorodnij, A.H. and Partyn, H.O. (2004), Bukhhalters'kyj oblik: osnovy teorii ta praktyky [Accounting: Fundamentals of Theory and Practice], 3-d ed., Znannia, Kyiv, Ukraine.
  9. Kovalev, V.V. (2007), Fynansovyj menedzhment: teoriya y praktyka [Financial Management: Theory and Practice], 2-d ed., Prospekt, Moscow, Russia.
  10. Lytnev, O.A. (2000), Osnovy fynansovoho menedzhmenta [Fundamentals of Financial Management], vol.1, KHU, Kalynynhrad, Russia.
  11. Nydlz, B. Anderson, Kh. and Kolduell, D. (2004), Pryntsy py bukhhalterskoho uchiota [Accounting Principles], Fynansy y statystyka, Moscow, Russia.
  12. Novashyna, T.S. Karpunyn, V.Y. and Volnyn, V.A. (2005), Fynansovyj menedzhment [Financial Management], Moskovskaia fynansovo-promyshlennaia akademyia, Moscow, Russia.
  13. Robert, N. (1993), Antony Osnovy bukhhalterskoho ucheta [Basis of accounting], Moscow, Russia.
  14. Sopko, V.V. and Panchenkova, Yu.V. (2007), "Equity joint stock companies, identifying and recording features", Naukovyj visnyk: Zb. naukovo-tekhnichnykh prats' NLTUU, vol.. 17.6, pp. 246—253.
  15. Filimonenkov, O.S. (2004), Fynansy pidpriemstv [Finance Companies], 2-d ed., MAUP, Kyiv, Ukraine.
  16. Entony, R. and Rys, Dzh. (1993), Uchetnye sytuatsyy y prymery [Accounts situations and examples], Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 20.03.2015 р.*